

NOGLE BETRAGTNINGER OVER DE FORSKELLIGE LANDBRUGSEJENDOMMES ØKONOMISKE BETYDNING

AF KJELD BJERKE

FRA forskellig Side har Spørgsmaalet om en Fortsættelse af Udstykningslovgivningen efter Krigen allerede været rejst. Da det kan have sin Betydning nærmere at faa undersøgt de forskellige Forhold, der maatte tale for og imod en Fortsættelse, skal jeg i det følgende tage et af de Punkter op, som naturligt maa gaa ind i Overvejelserne, nemlig Spørgsmaalet om Husmandsbrugenes økonomiske Betydning i Sammenligning med de øvrige Brugsstørrelser.

Problemet har tidligere været behandlet her i Tidsskriftet, nemlig af Departementschef Adolph Jensen i en Artikel »Om Beregningen af de forskellige Jordbrugstypers økonomiske Betydning«, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1930. De Konklusioner, som A. J. kom til med Hensyn til Spørgsmaalet, blev anfægtet af Professor Jørgen Pedersen i en lille Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1931 med følgende Titel: »Kan man ud fra Driftsbureauets Regnskabsmateriale beregne, hvilken Jordbrugstype, der betaler Produktionsfaktorerne bedst«, og A. J. fik Lejlighed til sammesteds at imødegaa J. P.'s Synspunkter. Det kunde herefter synes overflødig at koge Suppe paa den samme Pølsepind, hvis det ikke var, fordi Diskussionen efter min Mening ikke førte til en Løsning af Spørgsmaalet, hvad enten denne maatte blive positiv eller negativ.

I.

Der var mellem Diskussionsdeltagerne almindelig Enighed om, at de forskellige Jordbrugstypers økonomiske Betydning bør maa-

les ved Forholdet mellem den Værdi, Samfundet yder som Indsats i Driften, og den Værdi, Samfundet modtager til Gengæld.

Der var ogsaa, saa vidt jeg forstaar, Enighed om, at Landbrugets — ligesom enhver anden erhvervsmæssig Virksomheds — økonomiske Betydning bør maales ved Forholdet mellem Bruttoudbyttet og den Indsats, som har fremkaldt dette. Derimod var der ikke Enighed om, hvorledes man kunde finde et passende Udtryk for Værdien af denne Indsats, og om Tæller og Nævner i Forholdet maatte være lige store, saaledes at Brøken blev 1. J. P. var tilbøjelig til at mene, at dette var Tilfældet ud fra den Betragtning, at der ikke i nogen Bedrift gives mere eller mindre ud til de i Produktionen deltagende Personer: Materialeleverandører, Arbejdere, Driftsleder, Kapitalister, det offentlige m. m. end Værdien af den samlede Produktion, medens A. J. var af den Formening, at Brøken ikke behøvede at blive 1, naar man forudsatte en normal Forrentning af Produktionsfaktorerne.

A. J. opstiller følgende Formel som Udtryk for Forholdet mellem, hvad Samfundet modtager og yder b : $(m + a + r + s)$. I denne Formel er b Bruttoudbyttet, m Materialeudgiften, herunder ogsaa Afskrivninger m. v., a Arbejdsudgiften (herunder ogsaa beregnet Arbejdsvederlag til Ejeren og dennes medarbejdende Familiemedlemmer), r betalte Renter af laant Kapital og beregnede Renter af Ejerenes egen i Bedriften anbragte Kapital, og endelig s Ejendomsskatter til det offentlige. Forskellem mellem b og $m + a + r + s = o$ skulde være Profitten i videste Forstand, heri inkluderet Driftslederlønnen. Naar A. J. ikke tager Driftslederlønnen med i Nævneren, er det ud fra den Betragtning, at Ansættelsen heraf er meget problematisk. Det er klart, at en Undladelse af at medtage Driftslederlønnen, fordi man eventuelt antager denne for galt ansat, kan føre til misvisende Resultater, men det samme vil iøvrigt ogsaa være Tilfældet, hvis den medtages. Imidlertid er Driftslederlønnen jo samfundsmæssigt set et Offer ligesom de andre — af A. J. fremhævede — Omkostninger, der medgaar til at frembringe Bruttoudbyttet, og under Hensyn hertil vil jeg anse det for at være rigtigst at medtage Driftslederlønnen. Derimod er jeg naturligvis ikke blind for, at der er visse praktiske Vanskeligheder forbundet med at opgøre Driftslederindsatsens Værdi, saaledes at dette medfører en vis Usikkerhed ved Beregningen.

I Virkeligheden burde endnu et Omkostningselement være medtaget, nemlig en normal (nødvendig) Betaling for at bære Risiko.

Denne Betaling omfatter dels en Betaling for den tekniske Risiko (Haglskade, Dødsfald og Sygdomme blandt Besætningerne m. v.), dels Betaling for den større økonomiske Risiko, der følger med at drive selvstændig Virksomhed fremfor at anbringe sin Kapital passivt.

Hvis man har til Hensigt at foretage Beregningerne af det nævnte Forhold paa Grundlag af Driftsbureauets Materiale, foreligger der Oplysninger om samtlige af de saaledes omtalte Poster undtagen Betalingen for at bære Risiko, hvilket ikke kan forbavse.

Efter det saaledes anførte vil jeg derfor mene, at Forholdet rent teoretisk skal udtrykkes paa følgende Maade b: $(m + a + r + s + d + r_1)$ hvor d er beregnet Driftslederløn og r_1 Betaling for normal Risiko. Ved de følgende Beregninger maa man dog efter det anførte udelade r_1 , da der ikke foreligger Tal herfor.

Den Del af Rentekravet, der falder paa Jorden, burde maaske i alle Tilfælde holdes ude fra Beregningerne, idet dette Beløb kunde opfattes som Jordrente. Hertil maa det dog anføres, at en Deling af Kapitalen paa Bygningsværdi og Jordværdi er meget vanskelig at gøre korrekt, og selvom en Deling kunde foretages, er det langt fra hele Jordværdien, som afgiver Jordrente. Store Del af Jordværdien maa paa Grund af Jordforbedringer o. l. sidestilles med den øvrige Landbrugskapital. Hvor meget af Jordværdien, der saaledes ikke afgiver Jordrente, er det endnu mere haabløst at sige noget om. Under Hensyn hertil og da man antagelig ikke vil komme til andet Resultat, end det jeg kommer til i det følgende, har jeg ment det nødvendigt og forsvarligt at regne med hele Rentekravet, som i alt Fald fra et bedriftsøkonomisk Synspunkt maa opfattes som Kapitalrente og ikke Jordrente.

Under Materialeudgiften har A. J. medtaget »Andre Omkostninger«, bortset fra Ejendomsskatterne, d. v. s. Forsikringer, Udgifter til Elektricitet m. v. Der er, forekommer det mig, noget, der taler for, at den Del af Andre Omkostninger, der vedrører Forsikringer, ogsaa holdes ude fra Opgørelsen ud fra den Betragtning, at den tekniske Risiko, der dækkes gennem Forsikringerne, antagelig ikke er dækket i samme Omfang efter Ejendomsstørrelse. Jeg vil saaledes tro, at de store Ejendomsbesiddere i højere Grad er Selvforsikrere end de smaa Brugere.

Ved at stille Problemet op, som jeg har gjort her, kan man i alle Tilfælde ikke vente, at Forholdet, som Jørgen Pedersen forudsætter, skal blive 1. Det skal nemlig for det første fremhæves, at naar man, som her er forudsat, beregner Arbejdsvederlaget til

Familien, saaledes at det svarer til, hvad man kan opnaa i anden Tjeneste, og naar Driftslederlønnen beregnes paa tilsvarende Maade, og naar endelig der som Udtryk for Forrentningen af Kapitalen benyttes Rentekravet (d. v. s. 4 pCt. for Jord, 5 pCt. for Bygninger, 6 pCt. for Driftskapitalen), vil der naturligvis ikke kunne forventes Overensstemmelse, idet man sammenligner Bruttoudbyttet, d. v. s. Produktionsfaktorernes Afkast med den *normale* Aflønning af disse. En Forudsætning for, at de følgende Beregninger har Værdi, maa være, at de beregnede Størrelser er ansat nogenlunde fornuftigt, og at der følgelig fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse ikke er nogen systematisk Fejl. Hvis man eksempelvis regnede med et Rentekrav paa 5 pCt. af den samlede Kapital, vilde dette medføre en systematisk Ændring, men Ændringen vilde ikke blive større, end at den senere omtalte Forskel mellem Bønderbrugene og de store Brug som Helhed vilde blive bevaret. Ved Opgørelsen kan ikke anføres nogen Størrelse for Vederlag for normal Risiko, men selv om et saadant Beløb kunde indregnes, kunde man, som nævnt, alligevel ikke vente, at Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne skulde blive 1, man maa tværtimod regne med, at det bliver noget under 1, hvilket er Udtryk for, at Produktionsfaktorerne i Landbruget ikke faar normal Aflønning.

Hvis man nu kan gaa ind paa denne Tankegang, er det næste Spørgsmaal, der rejser sig, om det nævnte Forhold da ikke bør blive det samme uafhængigt af Ejendomsstørrelsen. Hertil maa fremhæves, at den manglende Vurdering af det normale Vederlag for Risikoen maa kunne medføre, at Forholdet ikke bliver fuldstændigt ensartet. Da Risikoen antagelig er stigende med Ejendomsstørrelsen, idet de store Ejendomme er mere konjunkturfølsomme, maatte man regne med, at de største Ejendomme skulde faa den største Brøk, naar der ikke var korrigeret for normal (nødvendig) Risiko. Men tænker man sig, at der var korrigeret herfor, og fremkommer der stadig en Forskel, skulde denne følgelig bero paa en forskellig Aflønning af Produktionsfaktorerne.

Nu vil man kunne indvende herimod, at hvis en eller anden Brugsstørrelse skulde give en Ekstragevinst udover den normale Risikopræmie, vilde dette paa noget længere Sigt føre til en Forøgelse af Ejendommens Købesum eller en Opskrivning af Kapitalværdien ved Ejendomsskyldvurderingerne, og Rentekravet vilde følgelig paa længere Sigt forøges forholdsvis tilsvarende. Denne Betragtning maade motiverer, hvorfor jeg har beregnet

Rentekravet i Forhold til Handelsværdien, idet Gevinstens Indvirkning paa Handelsværdien og Rentekravet ikke maa elimineres ved Beregningerne. Ved en Undersøgelse over Ændringerne i Købesummen, som jeg har foretaget, i Perioden 1917 til 1942, viser det sig da ogsaa i al Almindelighed, at der findes en forbavsende stor Korrelation mellem Ændringerne i Landbrugerens Indkomst og Købesummen ved Salg i fri Handel, saaledes at Afhængigheden mellem Indtjeningsevne og Købesum kan udtrykkes paa følgende Maade: $y = ax + q$, hvor y er Købesummen og x Indkomsten samt a og q nogle Konstanter, a angiver Hældningen for den rette Linie ($y = ax + q$) og q det Stykke den rette Linie afskærer paa y -aksen. Sætter man $x = 0$, faar man $y = q$, hvilket altsaa vil sige saa meget, at selv om Indkomsten bliver 0, gaar Købesummen ikke ned under en vis Størrelse. Dette Afhængighedsforhold skulde tilsyneladende underbygge det ovenfor anførte om, at den særlige »ekstra Gevinst« gaar i »Jorden«. Hertil maa det dog bemærkes, at det foran anførte Afhængighedsforhold kun udtrykker noget om, hvorledes en Ændring i Indkomsten paavirker Købesummen, derimod kan man i og for sig ikke af den anførte Formel udlede noget om, hvorvidt Forskellen i de enkelte Brugstørrelses Indkomstniveau fuld ud nedfældes i Købesummen, og man har heller ikke Sikkerhed for, at de øvrige Momenter, der influerer paa Købesummen — og som nedfældes i q — i lige stort Omfang vurderes rationelt fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse. Under Hensyn hertil vil jeg i dette konkrete Eksempel i højere Grad være tilbøjelig til at tro, at Ændringerne i den omtalte »ekstra Gevinst« i alt Fald paa længere Sigt kapitaliseres, medens det derimod er mere tvivlsomt om Gevinstens *mindste* Værdi kapitaliseres.

Efter det saaledes anførte vil jeg derfor mene, at det maatte være gørligt at paavise, om der findes Forskelle i de enkelte Brugstørrelses økonomiske Betydning, selvom jeg erkender, at Materialet lider af mange Mangler, idet man ikke har Sikkerhed for, at de beregnede normale Aflønninger og Rentekravet er sat fornuftigt. Paa den anden Side maa det betones, at selv om der er nogen »Slinger«, gør det ikke saa meget, bare Fejlen er ensartet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse. Endelig kan man heller ikke se bort fra, at de manglende Oplysninger om Vederlaget for den »normale og nødvendige« Risiko tilslører Billedet.

II.

Efter saaledes at have gennemgaaet den mere teoretiske Side af Spørgsmaalet, skal nu undersøges, hvilke Tal der foreligger til Belysning af Problemet, og de Resultater man kommer til ved at anvende det Materiale, der foreligger. A. J. har anvist Vejen, idet man maa benytte Det landøkonomiske Driftsbureaus Materiale. Da man har ment, at en af Vanskelighederne ved det heromhandlede Spørgsmaal netop staar i Forbindelse med Driftsbureauets Tals Brugbarhed, er det formaalstjenligt nærmere at gennemgaa de enkelte Elementer i det foran anførte Forhold: $b: (m + a + r + s + d + r_1)$.

b : Driftsbureauets Definition heraf lyder som følger: »Ved Landbrugets Bruttoudbytte forstaas Værdien af den samlede Bruttoproduktion i Regnskabsaaet, hvad enten den hidrører fra direkte Salg af Produkter, leverede Produkter til Husholdning og andet Erhverv eller Naturalier, der er ydet som Arbejds løn, Forpagningsafgift, Aftægt o. lign.«

Desuden er medregnet Beholdningsforøgelse og Forøgelse af Besætningen, idet der dog for Kvæg og Heste samt Avlssvinenes Vedkommende er set bort fra Prisforskydninger i Aarets Løb.

Størsteparten af de Poster, der indgaar herunder, volder ingen Vanskeligheder, idet disse er baseret paa faktiske Omsætningstal. Hvad angaar de leverede Produkter til Husholdningen regnes disse til samme Priser, som de solgte Varer o. s. v. Den eneste relativt store Post, som maaske er noget usikker, er Huslejen, der er beregnet i Forhold til Bygningsværdien; men der er antagelig ingen Grund til at tro, at Forholdet mellem de enkelte Brugsstørrelser ikke skulde være nogenlunde korrekt, hvilket er det afgørende i denne Forbindelse.

Med Hensyn til Nævneren i Brøken skal vi nærmere gennemgaa de enkelte Poster.

m : Denne Post omfatter som allerede nævnt Udgifter til Vareforbrug, herunder ogsaa Afskrivninger m. v.

Udgifterne til Vareforbrug kan man gaa ud fra bestemmes med relativ stor Nøjagtighed. Dog kan Afskrivningerne vel volde Vanskeligheder, men Vanskelighederne ved Bestemmelsen heraf er antagelig nogenlunde de samme for Brug af forskellig Størrelse. Ved Bearbejdningen af Materialet kontrolleres iøvrigt Afskrivningerne for hver enkelt Ejendom.

a : Denne Post omfatter dels Udgiften til Folkehold, dels beregnet Vederlag for Brugeren og hans Familie.

Udgiften til Folkehold er formentlig ret nøjagtig, medens derimod det beregnede Vederlag til Brugeren og hans Familie er mere problematisk. Med Hensyn til Beregningerne af dette Vederlag gaar man ud fra, hvad Brugeren og hans Familie vilde kunne opnaa i andens Tjeneste, idet disse Beløb for de enkelte Brug fastsættes af Konsulenterne, der har nøje Kendskab til Omfanget af Arbejdet paa Brugene, saa Grundlaget for Beregningerne er rationelt.

r: Det er allerede nævnt, hvorledes Rentekravet er beregnet, og det er ogsaa omtalt, hvorfor jeg har taget Rentekravet i Forhold til Handelsværdien.

s: Med Hensyn til Ejendomsskatterne er der formentlig ingen Problemer, idet disse kendes for de enkelte Brug.

d: Derimod er Driftslederlønnens Bestemmelse givetvis usikker. Driftslederlønnen beregnes ved at tage en vis Procent af den samlede Landbrugskapital. Ved Opbygningen af den af Driftsbureauet benyttede Skala er Hensyn dog taget til, hvad man faktisk udbetaler i Bestyrerløn o. l.

Som allerede nævnt, er det ved disse Beregninger ikke saa afgørende, om Driftslederlønnen muligvis er behæftet med Fejl; hvis blot den samme Fejl er begaaet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse, gør det ikke noget.

Endelig er der Posten r_1 , som ikke kan angives. Det er nævnt, at ved Betragtningerne over Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Driftsomkostningerne (inclusive Rentekravet) maa den manglende Fastsættelse af r_1 erindres, idet Forskellen i Forholdet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse foruden at bero paa den ekstraordinære Gevinst ogsaa kan bero paa et forskelligt r_1 . Man maa nok kunne gaa ud fra, at Undladelsen af at medtage r_1 maa medføre, at Forholdet især for de største Brug maa blive noget for stort i Sammenligning med Forholdet for de øvrige Brugsstørrelser.

Foruden de saaledes anførte Problemer, maa man erindre, at Det landøkonomiske Driftsbureaus Regnskabsmateriale vedrører Brug, der gennemgaaende har en noget større Produktion og Om sætning end det samlede Landbrug. Hvorledes dette paavirker de heromhandlede Forholdstal lader sig imidlertid ikke afgøre med Sikkerhed, fordi den større Produktion ogsaa kræver større Driftsomkostninger pr. ha.

Selvom der efter det anførte nok kan rejses Indvendinger mod Anvendelsen af Driftsbureauets Materiale til det heromhandlede

Formaal, har jeg dog ikke ment, at disse er tilstrækkeligt vægtige til, at man ikke skulde kunne benytte Materialet, især hvis Beregningerne maatte vise store Forskelle fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse.

III.

Efter saaledes dels at have gennemgaaet de mere teoretiske Betragtninger angaaende Mulighederne for at bedømme de enkelte Brugsstørrelsers økonomiske Betydning og dels undersøgt, om man kan benytte Det landøkonomiske Driftsbureaus Regnskabsmateriale ved Opstilling af de foran omtalte Forholdstal, har jeg i nedenstaaende Oversigt foretaget Beregninger over Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne paa Grundlag af Driftsbureauets Materiale for Perioden 1920/21 til 1941/42.

Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne¹⁾.

	under 10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	over 100 ha
1920/21	0,99	1,02	1,03	1,04	1,05	1,00
1921/22	0,85	0,86	0,89	0,88	0,87	0,91
1922/23	0,98	1,03	1,04	1,03	0,99	0,99
1923/24	1,05	1,07	1,08	1,07	1,07	1,07
1924/25	1,04	1,07	1,09	1,09	1,08	1,08
1925/26	0,91	0,89	0,89	0,88	0,87	0,84
1926/27	0,90	0,89	0,88	0,86	0,87	0,86
1927/28	0,89	0,90	0,91	0,89	0,90	0,90
1928/29	1,00	1,01	1,03	1,03	1,04	1,05
1929/30	1,01	1,00	1,01	0,99	0,98	0,96
1930/31	0,86	0,85	0,85	0,82	0,82	0,81
1931/32	0,81	0,78	0,82	0,80	0,81	0,79
1932/33	0,88	0,92	0,94	0,94	0,94	0,90
1933/34	0,92	0,93	0,94	0,95	0,96	0,94
1934/35	0,93	0,94	0,94	0,96	0,95	0,96
1935/36	0,93	0,95	0,96	0,96	0,98	0,98
1936/37	0,87	0,90	0,91	0,92	0,92	0,95
1937/38	0,94	0,97	0,98	0,99	0,99	1,00
1938/39	0,96	0,98	0,97	0,97	0,95	0,96
1939/40	0,96	0,98	0,99	1,00	1,01	1,06
1940/41	1,03	1,10	1,13	1,17	1,17	1,21
1941/42	0,95	1,01	1,02	1,04	1,06	1,07

¹⁾ Omkostningerne = Driftsomkostninger ÷ Forsikringspræmier + Rente-krav af Handelsværdien.

Da Forskellen mellem Forholdstallene for de fleste af Aarene er ret store, og da Forholdstallene for Bønderbrugene gennemgaaende er de største, kommer man altsaa til det samme Resultat som A. J., nemlig at Bøndergaardene gennemgaaende synes at være den Brugstype, der betaler Produktionsfaktorerne bedst; men ved at give Oplysninger for de enkelte Aar faar man yderligere Mulighed for at se, om denne Bøndergaardenes »Overlegenhed« gør sig gældende for alle Aarene. Det viser sig da, at dette ikke er Tilfældet. I fire Aar af de 22 Aar, der er behandlet, staar de smaa Brug under 10 ha »bedre« end Bønderbrugene (10—100 ha), og i syv Aar staar de største Brug over 100 ha »bedst«. Man kan derfor ikke sige, at den omtalte Overlegenhed for Bønderbrugene er eneraadende; den er, som vel ikke kan forbavse, i høj Grad betinget af Konjunkturudviklingen. Naar Husmandsbrugene saaledes staar »bedst« i 1925/26, 1926/27, 1929/30, 1930/31 skyldes dette utvivlsomt to Forhold, dels at der i disse Aar skete et Prisfald paa Landbrugets Produkter, og dels at Priset var stærkest for Korn og Foderstoffer, hvilket især animerede de smaa Brug til en Produktionsforøgelse. Dette forklarer ogsaa, hvorfor de største Brug gennemgaaende staar saa daarligt i disse Aar.

Ser man dernæst paa de Aar, hvor de store Brug staar »bedst«, er det Aarene 1921/22, 1928/29, 1936/37, 1937/38 og 1939/40—1941/42. For Aarene umiddelbart før og under Krigen skyldes det de høje Kornpriser.

Til Slut skal det atter understreges, at de Resultater, man er kommet til, formodentlig siger noget om Hovedtendensen, nemlig at Bønderbrugene gennemgaaende ligger »bedst«, men man kan dog ikke være helt sikker herpaa, fordi det benyttede Materiale givetvis er behæftet med en vis Usikkerhed, som kan have muliggjort Indførelse af visse systematiske Fejl fra Brugsstørrelse til Brugsstørrelse.